

mekle birlikte mensup olduğu İbâziyye'yi Hâricilik kapsamında değerlendirmez. Arkasından Şîa'yı inceler. Beşinci sırada kurtuluşa erecek tek fırka, istikamet ve iman ehli yahut istikamet ve adalet ehli niteliğiyle İbâziyye'ye yer vererek mezhepleri ve bunların tâli fırkalarını Mu'tezile / Kaderiyye (14) + Sifâtiyye / Haşviyye (15) + Havâric (16) + Şîa (27) + İbâziyye (1) şeklinde sıralayarak yetmiş üç sonucuna ulaşır. Eserin bu cildi tam bir milel ve nihâl kitabı özelliği taşımaktadır. Aslında müellifin kendi mezhebi dışında kalan mezhepleri söz konusu hadis rivayeti çerçevesinde sapık ve cehennemlik olarak görmesi, onların fikirlerini tarafsız bir gözle değerlendirmesine engel teşkil etmiştir. Buna rağmen İbâziyye'nin kendi dönemine kadar gelişimini tarihi bağlam içerisinde ortaya koyup açıklaması eserin önemini arttırmakta ve müellifini İslâm dünyasında yerleşik İbâzilik algısını değiştirme noktasında başarılı kılmaktadır. Kalhâtî, eserinde yöntem olarak önce ele aldığı mezheplerin görüşlerini ortaya koyar, ardından âyet ve hadislerden de destek alarak bu görüşleri çürütmeye çalışır ve daha sonra da tartıştığı meselelerle ilgili olarak kendi mezhebinin görüşlerini dile getirir. Bu yönüyle *el-Keşf ve'l-beyân*'ın mezhepler tarihi açısından çok değerli ve ilgi çekici bilgiler ihtiva ettiği görülür.

el-Keşf ve'l-beyân'ın fırkalarla ilgili kısmı Muhammed b. Abdülcelîl tarafından yayımlanmadan önce Brockelmann ile Muhammed Kafâfî'nin çalışmalarının etkisiyle bu eserin tek nüshasının bulunduğu sanılmaktaydı. Muhammed b. Abdülcelîl'in araştırmaları sonucunda eserin iki nüshasının daha olduğu ortaya çıkmıştır. *el-Keşf ve'l-beyân*'ın ilk bilinen ve araştırmalarda daha çok kullanılan yazma nüshası British Museum'da (nr. 2606), diğerleri ise Cezayir'in Mizâb bölgesindeki Kutub Kütüphanesi'yle (nr. 1975) Muhammed b. Abdülcelîl'in ulaşamadığını belirttiği Şam Zâhiriyye Kütüphanesi'ndedir. Eserin mezheplerle ilgili bölümü, Muhammed b. Abdülcelîl tarafından *el-Fıraku'l-İslâmiyye min hilâli'l-Keşf ve'l-beyân* adıyla Tunus Üniversitesi'nin neşriyatı arasında (Merkezü'd-dirâsât ve'l-ebhâsi'l-iktisâdiyye ve'l-ictimâiyye) yayımlanmıştır (Tunus 1984). Hâriciliğin doğuşunun anlatıldığı bölümü ise Muhammed Kafâfî neşretmiş ("The Rise of Kharrijism According to Ebû Sa'id Muhammed b. Sa'id al-Azdî Al-Qalhâtî", *Bulletin of Faculty of Arts of the University Egypt*, XIV/1 [Cairo 1952], s.

29-48), bu makale Ethem Ruhi Fiğlalı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (bk. bibl.). *el-Keşf*'in elde mevcut iki cildinin tahkiki ve neşrini ise Seyyide İsmâil Kâşif gerçekleştirmiştir (Uman 1400/1980).

BİBLİYOGRAFYA :

Kalhâtî, *el-Keşf ve'l-beyân* (nşr. Seyyide İsmâil Kâşif), Uman 1400/1980, I, 84-85; II, 325-481; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 6-18; a.m.f., *el-Fıraku'l-İslâmiyye min hilâli'l-Keşf ve'l-beyân* (nşr. Muhammed b. Abdülcelîl), Tunus 1984, s. 6-9, 99-306; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, Beyrut 1397/1977, IV, 393; Ch. Rieu, *Supplement to the Catalogue of the Arabic Manuscripts in the British Museum*, London 1894, s. 121-124; Brockelmann, *GAL*, II, 568; Sâlimî, *Tuhtetü'l-a'yân bi-sireti ehli 'Umân* (nşr. Ebû İshak İbrâhim Et-tafeyyîş), Kahire 1380/1961, I, 219-222; Ethem Ruhi Fiğlalı, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983, s. 15-16; K. Lewinstein, *Studies in Islamic Heresiography: The Khawarij in Two Firaq Traditions* (doktora tezi, 1989), Princeton University The Department of Near Eastern Studies, s. 28-31; J. C. Wilkinson, "İbâdi Theological Literature", *Religion, Learning and Science in the 'Abbasid Period* (ed. M. J. L. Young v.dğr.), Cambridge 1990, s. 33-39; İvaz M. Halîfât, *Neş'e-tü'l-hareketi'l-İbâziyye*, Uman 1423/2002, s. 21-22; İbn İdrîsü Mustafa b. Muhammed, *el-Fikrû'l-âkâdi 'inde'l-İbâziyye*, Gardâye / Cezayir 1424/2003, s. 208-209; Pierre Cuperly, *Medhal ilâ dirâseti'l-İbâziyye ve 'âkîdetihâ* (trc. Ammâr el-Cilâsî), Tunus 2003, s. 36; Orhan Ateş, *Günümüze Umman İbâdiyyesi* (doktora tezi, 2007), ÜS Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 31, 68-70; Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, İstanbul 2008, s. 90-91; Harun Yıldız, *Kendi Kaynakları İçinde Hâriciliğin Doğuşu ve Gelişimi*, Ankara 2010, s. 29-33; J. Schacht, "Bibliothèques et manuscrits abadites", *RAfr.*, C (1956), s. 375-398; Yaşar Kutluay, "İbadilere Ait Bazı Metinler", *AÜİFD*, XV (1967), s. 141-149; Muhammed Kafâfî, "Abû Sa'id Muhammed b. Sa'id al-Azdî al-Kalhâtî'ye Göre Hâriciliğin Doğuşu" (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), a.e., XVIII (1970), s. 177-191.

HARUN YILDIZ

KALISASAK, Ahmed Rifâî

(ö. 1876)

Endonezyalı dinî lider, şair,
Ripangi hareketinin kurucusu.

Ahmed Rifâî Kalisasak (Endonezya dilinde Kalisalâk) 1786 yılı civarında Orta Cava'nın Kendal bölgesindeki Tempuran köyünde doğdu. Din görevlisi olan babası Raden Kiai Hacı Muhammed Ebû Sucak'ın vefatı üzerine akrabalarından Şeyh Eş'arî'nin himayesinde büyüdü; ilk dinî eğitimine onun mektebinde (pesantren) Kur'an, Arapça sarf ve nahiv, belâgat, hadis ve fıkıh okuyarak başladı. Tahsilini ilerletmek ve hac farızasını ifa etmek maksadıyla 1816'da Mekke'ye gitti. Mekke'de yaklaşık sekiz yıl boyunca Arap ve Malay kökenli hocalardan öğrenim gördü. Endonezya

kaynaklarında onun daha sonra Kahire'ye giderek yaklaşık on iki yıl Şâfiî fıkıh okuduğu belirtilir. Böylece toplam yirmi yıl kadar bu ülkelerde kaldı, ardından elli yaş civarında memleketi Kendal'daki Kaliwungu'ya döndü. Burada hocalık yapmaya ve eser yazmaya yöneldi. O sırada Kendal'da din görevlisi (penghulu) makamında bulunan bir yakınının şikâyeti üzerine halk arasında yanlış dinî fikirler yaydığı gerekçeyle Semarang'da hapse atıldı. Ardından Cava'nın kuzeyinde Batang bölgesindeki Kalisalâk adlı sahil köyüne yerleşti. Köyünde kendi pesantrenini kurarak usûlü'd-dîn, fıkıh ve tasavvuf ağırlıklı bir öğretim faaliyeti yürütmeye başladı. Bu arada öğrencilerini sosyal konular ve güncel dinî tartışmalar hakkında aydınlatmaya çalıştı; öğrenciler için Mekkelî ve Açeli âlimlerin eserlerinden manzum tercüme yapıp, kitaplar yazdı.

Ahmed Rifâî 1840'lı yılların başlarından itibaren Cava'da müslüman bir reformist olarak ün kazandı. Hollanda sömürge yönetimini, bu yönetimle birlikte çalışan Cavalı geleneksel aristokratik liderleri ve onlara bağlı din görevlilerini eleştirdi. Ona göre bir kişinin âlim olabilmesi için iyi derecede Kur'an ve kıraat bilgisine sahip olması gerekir. Zira sadece Kur'an eğitimi almış bir imamın arkasında ve en az kırk kişilik bir cemaatle kılınan cuma namazı sahih olabilir. Yine nekin âkâdinin geçerli olması için en az kırk kişinin huzurunda kılınması şarttır; aksi halde bu birleşmeden doğacak çocukların nesebi sahih sayılmaz ve bunlar mirasçı olamaz. Ayrıca Hollanda sömürge idaresinin kâfirlerin elinde bulunduğunu, sömürge idaresinde çalışmaya razı olan Cavalı mahallî liderlerin ve din görevlilerinin fâsık durumuna düştüğünü, bu sebeple onların kırdığı namazların ve kıydığı nikâhların şer'an sahih sayılmayacağını iddia etti. Kadınların yanlarında bir mahremleri bulunmadan ve peçesiz sokağa çıkmalarına şiddetle karşı çıktı. Ülkedeki camilerin kiblesinin de yanlış olduğunu ileri sürdü, birkaç caminin kiblesini düzeltmeye çalıştı.

Bu görüşleriyle Ahmed Rifâî mahallî ulemâyı rahatsız ettiği gibi Hollanda karıştı söylemleriyle devlet görevlilerinin de dikkatini çekti. Buna karşılık Orta Cava bölgelerinden gelen talebeler arasında geniş bir taraftar kitlesi buldu; böylece talebeleri giderek radikal bir tutum izlemeye başladı. Ancak dinî ve siyasî liderlerin kendisi hakkında şikâyetlerde bulunmaları üzerine tutuklanarak sürgün edildi.

1848 yılında halkın huzurunu bozucu fikirler yaydığı ve devlet görevlilerine karşı geldiği iddiasıyla Wonosoba'da aleyhinde dava açıldıysa da ilk sorgulamasının ardından serbest bırakıldı. Daha sonra da çeşitli kovuşturmalar yapıldı. 1855'te Pekalongan'daki Hollandalı vali tarafından aynı gerekçelerle tutuklandıysa da valinin onu sürgüne gönderme talebi başşehir Cakarta'daki genel vali tarafından reddedildi. Benzer şekilde sonuçlanan bir olay da 1858'de meydana geldi. Halkı tahrik ettiği ve polise karşı geldiği iddiasıyla hakkında şikâyetle bulunuldu. 6 Mayıs 1859 tarihinde Pekalongan valisi tarafından tekrar sorguya çekildi. Mahkemede müslüman erkeklerin tekrar nikâh kıydırmaları gerektiği ve din görevlilerinin kâfir yönetimin hizmetinde çalıştığı yönündeki görüşlerinde ısrar etti. Aynı zamanda gayri müslim bir idareye karşı cihadı Kur'an'ın emrettiğini, dolayısıyla kendisinin İslâm'a yeni bir şey katmadığını, sadece dinin hükümlerini halka anlatmaya çalıştığını belirtti. Neticede halk arasında karışıklıklara yol açtığı ileri sürülerek 19 Mayıs 1859 tarihinde Endonezya'nın doğusundaki Ambon adasına sürüldü. İki evine, basit bambu ağacından yapılmış pesantrenine, onun şiirleri okunurken kullanılan on bir adet küçük davula da mahkemece el konuldu. Ambon'da önce yerel bir hapisanede tutuldu, ardından cezası ev hapsine çevrildi. Hükümet kararıyla aylık geçinme ücreti sağlandı. Ahmed Rifâi, Ambon adasındaki on beş yılı aşan sürgün yılları sırasında kitap yazmaya devam etti. Yazdıklarını gizlice çevresindeki talebelerine ulaştırdı. Daha sonra Menado'daki Kampong Jawa Tondasa adlı bir köye nakledildi, burada seksen dokuz yaşlarında vefat etti ve Cava valî millî kahraman Prens Diponegoro'nun kabrinin bulunduğu Bukit Tondasa Menado Mezarlığı'na defnedildi.

Ahmed Rifâi'nin başlattığı hareket ölümünden sonra talebeleri ve kitapları vasıtasıyla devam etmiştir. Bu hareket Rifâiye hareketi, takipçilerinin ibadetlerini ve diğer dinî vecibelerini titizlikle uygulamalarından dolayı Budian (Ubûdiyye grubu) ve ana merkezine nisbetle Kalisalak grubu gibi adlarla anılmış, Rifâi'nin Cava dilindeki şiirleri Repen Ripangi adıyla bilindiğinden daha sonra genellikle Ripangi hareketi olarak tanınmıştır. Onun Kalisalak'taki pesantreni idareciler tarafından yıktırıldıysa da talebeleri Cava'da "tarajumah pesantreni" adıyla çeşitli pesantrenler kurmuşlardır. Ripangi hareketi özellikle Peka-

longan ve Kedu bölgelerinde halk arasında taraftar bulmuştur. 1881'de Yogyakarta vali yardımcısı hareketin 2000 civarında mensubu bulunduğunu belirtmişti. Hareketin üyeleri 1886 yılında Ahmed Rifâi'nin eserlerini yayımlamaya başlamış, şiirlerini davullar eşliğinde söylemeye devam etmiştir. Taraftarları bir cemaat bilinci içerisinde hareket ederek kendileri dışındaki kesimlerle temas kurmaktan çekinmişlerdir. Ahmed Rifâi'nin eserlerinin halk arasında yayılmasından endişe eden Hollandalı yetkililer, hükümetin İslâm işleri danışmanı C. Snouck-Hurgronje'den hareket hakkında bir rapor istemiş, Hurgronje 1895 ve 1900 yıllarında Pekalongan ve Kedu valilerine, 1904'te genel valiye sunduğu raporlarda Ahmed Rifâi'nin eserlerinin ve hareketin zararsız olduğunu bildirmiştir. 1924'te hazırlanan başka bir raporda hareket mensuplarının hükümetçe tayin edilen imamların görev yaptığı camilere gitmedikleri, cuma namazını kendi aralarında kıldıkları, devlet görevlileri ve diğer toplum kesimleriyle ilişki kurmadıkları ifade edilmiştir.

Bağımsızlık sonrası dönemde Sekte Âlim-Âdil (âlimlerin ve âdillerin mezhebi) ve Gerakan Tarajumah (tercümeler hareketi) gibi isimlerle de anılan Ripangi hareketi özellikle Cava'nın Kaliwungu, Cirebon, Kedu, Kendal, Wonosoba, Pekalongan, Batang ve Semarang bölgelerinde etkisini sürdürmüştür. 1965'te hükümet, Pekalongan'ın kırsalında bulunan küçük bir merkezdeki bir Ripangi grubuna karşı kovuşturma yaparak yasaklama getirmiş, 1982'de Demak'taki müslüman halkın talebi üzerine *Riâyetü'l-himme* adlı bir Ripangi kitabı halkı anarşiye sevkettiği gerekçesiyle mahkeme tarafından yasaklanmıştır. Ancak bu yasaklama kararı Suharto dönemi sonrasında kaldırılmıştır (1999). 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca hareketin önde gelen liderleri, Ahmed Rifâi'nin bir şair olarak Cava edebî geleneğine önemli katkılar yaptığına ve ılımlı bir müslüman lider olduğuna dair bir imaj oluşturmaya çalışmıştır. Günümüzde hareketin etkisi Cava'nın çeşitli yerlerinde devam etmekle birlikte siyasetten çok tebliğ faaliyetlerine ağırlık verilmektedir. İslâmiyet'in aslı şekliyle yaşanmasına ve Cava'nın yerel dinî kültüründen arındırılmasına çalışan Ahmed Rifâi itikadda Eş'ariyye'nin görüşlerini, fıkhıta Şâfiî mezhebinin uygulamalarını benimsemiştir. Büyük önem verdiği tasavvufu nefsi tezkiye etme yolu olarak değerlendirmiş, vahdet-i vücûdcu geleneğe karşı olup vahdet-i şühûdu kabul et-

miştir. Öğrencisi Şeyh Ahmed Bâcûrî'ye göre Ahmed Rifâi, Kâdiriyye tarikatını takip etmekteydi.

Ahmed Rifâi düşüncelerini Cava dilinde yazılmış dörtlüklerle anlatmaya çalışmıştır. Bu sebeple Cava dili ve edebiyatına önemli katkılar sağladığı belirtilir. Ancak şiirlerinde geleneksel Cava şiirine ait "macapat formu"nu kullanmak yerine kafiyeli dörtlüklerden meydana gelen nazım tarzını tercih etmiştir. Bir dinî edebiyat türü olarak da kabul edilen bu şiirler, Ahmed Rifâi'nin duygu ve düşüncelerini ortaya koymanın yanı sıra onun dinî tebliğ ve uyarılarını, sömürge idaresine karşı mücadelesini, Cava'nın dinî ve siyasî liderliğine muhalefetine de ihtiva eder. Arapça ve Malayca kelimelerle zenginleştirilen şiirleri def veya küçük davul eşliğinde söylenmekte, arkasından açıklamaları yapılmaktadır. Bu gelenek günümüzde hareketin takipçileri tarafından Cava'nın bazı yerlerinde sürdürülmektedir.

Eserleri. Ahmed Rifâi'nin eserleri esas itibarıyla akaid, fıkıh ve tasavvuf üzerindedir. İtikadî konularda genellikle Eş'arî ve Mâtürîdî kaynaklarını kullanırken fıkhıta dönemin yaygın Şâfiî kaynaklarını esas almış, tasavvufta ise Gazzâlî'yi takip etmiştir. Cava dilinde "pegon" denilen Arap alfabesiyle yazdığı eserlerin önemli bir kısmı Arapça kitaplardan serbest tercümeyle yapılan derlemelerdir. Bundan dolayı kitapları "tarajumah" (tercümeler) diye adlandırılmıştır. Eserlerinin bir kısmı hâlâ Cava'da Rifâiyye hareketiyle bağlantılı pesantrenlerde okutulmaktadır. Hareketin mensupları 1990'lı yıllardan itibaren Latin alfabesi kullanmaya başlamıştır. Şiirlerinde, gerçek müslümanların sömürge yönetimi ve bu yönetim altında çalışan yerel kesimle temas kurmaktan kaçınmalarını öngören birçok bölüm vardır. Bununla birlikte eserlerinde sömürge yönetimine karşı isyanı teşvik edici somut plan ve öneriler yer almaz. Doğru davranış ve uygulamaları içeren âlim-âdil modeline kuvvetli vurgular yapılır. Ahmed Rifâi'nin günümüze ulaşan irili ufaklı altmış dokuz eseri olduğu, bunların altmış ikisinin Cava, yedisinin Endonezya dilinde yazıldığı belirtilir. Çoğu Endonezya ve Hollanda'daki kütüphanelerde el yazması halinde bulunan eserlerin bazıları son zamanlarda Endonezya diline çevrilmiştir.

Önemli eserleri arasında şunlar sayılabilir: 1. *Şâriu'l-îmân*. 1840 yılında yazılmış olup imanın şubeleri, tevhid inancı ve Şâfiî fıkhına dair konuları içerir. 2. *Kitâbü'l-*

Beyân. 1841'de kaleme alınan, idarî ve dinî konulara dair olan eserin Hollanda hükümetine yardım eden din görevilerine karşı bir tahrik oluşturduğu iddia edilmiştir. 3. *Hüsnü'l-metâlib*. 1844'te yazılan eser 614 dörtlükten oluşur ve müellifin en çok bilinen şiirlerini içerir. 4. *Tebyînü'l-islâh*. 1847'de kaleme alınmış olup âlim-âdil, âlim-fâsik tiplerinin özelliklerine ve kâfir hükümetlere dairdir. 5. *Teşrihu'l-muhtâc*. 1850'de yazılan eser ibadet ve muâmelât konularını içerir. 6. *Riâyetü'l-himme*. 1851'de iki cilt halinde yazılmıştır ve itikadî konularla fıkıh usulü ve tasavvuf üzerinedir. 7. *Nazham Tasfiyah*. Nazım formunda Fâtîha sûresinin önemi ve tefsiri hakkındadır. 8. *Ebyânü'l-havâic*. Üç büyük ciltten meydana gelen eser usûlü'd-dîn, fıkıh ve tasavvufa dairdir. Sürgün öncesinde Kalisalak'ta yazıldığı belirtilir. 9. *Ahsenü'l-makâsîd* (*miksâd*). Yine usûlü'd-dîn, fıkıh ve tasavvufa ilgilidir. Zühd, kanaat, sabır, tevekkül, mücâhede, şükür ve ihlâs gibi kavramları açıklar. Ahmed Rifâi'nin bunların dışında *İmdâd* (fıkıh), *Kitâbü't-Tâhire* (fıkıh ve tasavvuf), *Kitâbü't-Tecvid*, *Kitâbü't-Tarîka*, *Tasfiye* (tasavvuf), *Sahîhu'n-nikâh*, *Muhibbah*, *Fevziyye* ve Endonezya dilinde *Nasihatü'l-Hak* (ahlâk ve tasavvuf), *Tarîka Besar*, *Tarîka Kecil* gibi risâle ve kitapları vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ambtelijke Adviezen van C. Snouck Hurgronje, 1889-1936 (ed. E. Gobebe – C. Adriaanse), 's-Gravenhage 1965, I, 719; III, 1930-1943; K. A. Steenbrink, *Beberapa Aspek tentang Islam di Indonesia Abad ke-19*, Jakarta 1984, s. 101-116; Abdul Djamil, *Perlawanan Kiai Desa: Pemikiran dan Gerakan Islam K. H. Ahmad Rifâi Kalisalak*, Yogyakarta 2001; M. F. Laffan, *Islamic Nationhood and Colonial Indonesia: The Umma below the Winds*, London-New York 2003, s. 31-32; W. van der Molen, "Literature as a Source for History: The Case of the Repen Ripangi (1886)", *Wacana: Jurnal Ilmu Pengetahuan Budaya*, X/2, Depok 2008, s. 191-206; "Kaliskasak, Ahmad Rifâi", *Ensiklopedi Islam Supplement I*, Jakarta 1999, s. 309-312; K. Steenbrink, "Ahmad Rifâi (or Ripangi)", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2007, fas. 2, s. 81-83.

İSMAIL HAKKI GÖKSOY

KALYONCU

Osmanlılar'da yelkenli gemilerin savaşçı neferlerine verilen ad.

Osmanlı donanmasında kalyon denilen yelkenli tipi savaş gemilerinde görevlendirilen denizciler için kullanılan kalyoncu tabiri XVII. yüzyılın sonlarından itibaren

ortaya çıkmıştır. Kalyoncular klasik dönemin denizci azeb neferleri gibi dâimî ordu mensubu (gedikli / kadrolu sınıftan) değildi ve ordudaki eyalet askerleri yahut taşra neferleri zümresine dahildi. Donanmada kürekli çektiri (kadirga) tipi gemilerin yerini 1682'den sonra yelkenliler alınca kalyoncu neferleri muharip bir unsur olarak ön plana çıktı. Kalyoncular kaptan-ı deryâ ve tersane yetkililerinin her yıl için belirledikleri ihtiyaç nisbetinde, ücret (mevâcib) karşılığı ve belirli bir süre ile istihdam edilmekteydi. Bayrak askerleri diye de tanımlanan bu neferler, imparatorluğun çeşitli eyaletlerinden ve mümkün olduğunca sahil kesimlerinden yazılırdı. Kalyoncu neferlerin maaş, îâşe, barınma ve silâh dahil masrafları için merkezî hazinede özel bir tahsisat yoktu. Sistemin bütün finansmanı asker yazılan bölgelerden hâne başına tahsil edilen kalyoncu bedeliyesi adlı bir vergi ile karşılanmaktaydı. Kalyoncular, her yıl donanmanın mayıs-kasım arasında altı ay süre ile Akdeniz ve Karadeniz'de yaptığı muhafaza seferleri için İstanbul'da toplanırlardı. Savaş durumunda sayıları ve istihdam süreleri artardı. Kendilerine has kıyafetleri bulunan neferler, kadirga döneminin denizci leventleri gibi zaman içinde İstanbul başta olmak üzere disiplin, asayiş ve ahlâkla ilgili sorunlara yol açıyorlardı.

Osmanlı donanmasından önce Garp ocaklarına ait korsan gemilerinde kalyoncu istihdamı yaygındı. Hatta devletten izin almak şartıyla ocak gemileri her yıl İzmir ve civarı ile Aydın, Saruhan ve Menteşe sahillerinden kalyoncu yazmaktaydı. Osmanlılar'da kalyon cinsi gemilere geçiş Girit savaşları esnasında (1645-1669) gündeme geldi. Kesin geçiş ise IV. Mehmed'in emriyle Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Kaptanıderyâ Bozoklu Mustafa Paşa'nın gayretleriyle oldu. 1682'de inşa emri verilen kalyonlar 1684'te denize indirildi. Kalyoncu neferlerinin donanmadaki ilk önemli başarıları 1695'te Sakız adasının Venedik'ten geri alınması sırasındaki deniz savaşlarında görüldü.

Kalyonlar, kadirgaların aksine yüksek bordalı gemilerdi ve çok daha fazla savaşçı taşıyabiliyordu. Personel sayısı 300-1450 arasında değişiyordu. Kalyonlar çoğaldıkça kalyonculara olan ihtiyaç arttı. Böylece kürek devrinin disiplin altına alınma ümidi kalmayan leventlerinin yerini kalyoncular almaya başladı. Levent lafzı I. Abdülhamid'in emriyle 1775'te kaldırıldı, fakat resmî kayıtlarda bir süre daha kalyon leventleri (levendât-ı kalyonhâ) tabiri kul-

lanıldı. Kalyoncular, donanmada mevcut yelkenli savaş gemilerinden sadece kalyon türünün değil firkateyn, korvet, brik, gulet / golet, şalope, şehtiye, barca, karavelle, uskuna ve koter / kotra gibi gemilerin de mürettebatını teşkil ediyordu. Tüfekli kalyoncular, hem gemi muharebelerinde hem de ihtiyaç duyulduğunda günümüz deniz piyadeleri gibi kara savaşlarında yer almaktaydılar. Bazı kalyoncular ordudaki görevleri sona erince eyaletlerde âyan, mütegalibe ve tüccar gemilerinde tayfa olarak görev yaparlardı. Donanmanın kalyoncu ihtiyacı duruma göre 5000 ile 12.000 arasında değişmekteydi. Eyaletlerden kalyoncu yazımı organizasyonunun planlayıcısı ve en üst makamı kaptan-ı deryâyıktı. Neferlerin tesbiti, donanmada bulunacakları süre zarfındaki muameleleri tersane emini nezâretindeki kalyoncu kâtipleri ve yardımcılarınca yürütülürdü. Kalyoncular çoğunlukla müslümanlardan yazılırdı. Donanma için aynı usulle yazılan gayri müslimler mellâh, Arnavutlar ise topçu statüsünde istihdam edilirdi.

Kalyoncu yazımında yaş sınırı on altı idi. Nefer yazılacakların kalyonculuk için gerekli vasıflara sahip (cenk ve harbe kadir, deniz seferi görmüş, derya fennine vâkıf, mahir, genç / tuvâna ve silâhlı) olmaları istenirdi. Donanma sefere hazırlanırken tersanede Kalyoncu Rûznâmçeliği Kalemi'nde ihtiyaç duyulan nefer miktarıyla yazımı yapılacak kazaların defterleri hazırlanır, bu defterler kaptanpaşa tarafından sadârete takdim edilirdi. Onayın ardından eyaletlerin vali, kadı, nâib, voyvoda ve diğer idarecilerine hükümler yazılırdı. Bu hükümler kalyoncu yazımında görevlendirilen, çoğunlukla kaptanpaşa hizmetlileriyle devlet işlerini bilen Dîvân-ı Hümâyûn çavuşları ve kapıcı-

Kalyoncu
(M. Şevket
Paşa,
Osmanlı
Teşkilât
ve Kıyâfet-i
Askeriyyesi,
İÜ Ktp., TY,
nr. 9391)